

ВОЛОДИМИР ДУБІЧИНСЬКИЙ (VOLODYMYR DUBICHYNSKYI)*
ТІЛЬМАНН РОЙТЕР (TILMANN REUTHER)**
УРСУЛА ДОЛЕСАЛЬ (URSULA DOLESCHAL)**

* Uniwersytet Warszawski, Instytut Rusycystyki

** Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, Institut für Slawistik

Суржик: лексичний аспект
(на матеріалі телепередачі "Ключовий момент",
лексикографічних джерел XIX–XXI ст.
і результатів анкетування)

Ключові слова: українська мова; російська мова; суржик; мішана мова; класифікація лексем; словники; соціолінгвістика

Keywords: Ukrainian; Russian; Surzhyk; mixed speech; classification of lexemes; dictionaries; sociolinguistics

1. Вступ

Дослідження явища суржику залишається актуальним завданням лінгвістики. Про це свідчать роботи останнього часу Л. Ставицької та В. Труба (2007), А. Вracki (2009), С. Дель Гаудіо (2010), Л. Масенко (2011), В. Труба (2011), О. Тараненка (2013), Т. Курохтіної (2013), G. Hentschel, О. Taranenko, S. Zaprudski (2014), А. Danylenko (2015a,b).

При цьому виявляється очевидна необхідність проведення більш детального дослідження конкретного мовленнєвого матеріалу. У статті У. Долешаль, В. Дубичинский, Т. Ройтер (2011) автори запропонували

результати дослідження явища суржику на основі аналізу мовлення представників різних регіонів України, які брали участь у телепередачі «Ключовий момент» українського телеканалу «Інтер». Ми репрезентували аналіз мовного матеріалу на фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексико-семантичному рівнях.

Виходячи з відомих нам визначень суржику, у статті було запропоновано робочий варіант визначення явища суржику у вигляді гіпотези: суржик – це різновид української мови¹ з домішками, що відносяться до російської мови.

У даній статті розглядається проблема визначення «суржикізмів». Ми виходимо з гіпотези, що сприйняття мовлення як суржикового залежить від наявності та кількості певних елементів (у даному випадку лексичних елементів, див. нижче), які так чи інакше стосуються російської мови. Але такі лексичні одиниці можуть належати до звичайної лексики українських діалектів або ж до стилістичних чи інших шарів (літературної) української мови.

Мета пропонованого дослідження – з'ясувати неоднозначність віднесення мовного матеріалу до російської мови. Саме цим автори намагаються показати, що сприйняття мовлення як суржикового є багатофакторним і пов'язаним зі сприйняттям певних мовних явищ як літературних або нелітературних².

Ми здійснили спробу повністю проаналізувати лексичний матеріал відеофрагменту телепередачі «Ключовий момент» українського телеканалу «Інтер» (ефір 16.07.2008). Героїня телепередачі пані Наталя – жінка середнього віку з села Курінь Бахмацького району Чернігівської області, де постійно проживає з дитинства; тривалість фрагменту телепередачі – 15 хвилин; кількість слів всіх учасників – приблизно 2250, а кількість слів пані Наталі – 1214.

Переваги обраної телепередачі центрального українського телебачення «Інтер» як найзручнішої для дослідження живого усного мовлення мешканців України ґрунтуються на тому, що, зокрема, мовлення

¹ Про проблеми визначення літературної/стандартної/розмовної української мови див. Danylenko 2015b.

² У цій статті ми виходимо з загальноприйнятого уявлення про літературну мову (пор. Єрмоленко 2000). У цьому контексті ми згодні з позицією В. Труба (2011), який визначає суржик як просторіччя/просторозмовну мову.

героїні передачі природне, соціолінгвістичну інформацію про її вік, регіон проживання, життєві обставини тощо можна отримати безпосередньо з ефіру.

Зважаючи на те, що словниковий склад мови – найбільш наочна її частина, ми зосередилися на аналізі лексичних одиниць тексту телепередачі, які нам здаються русизмами (підкреслено двома рисочками) або діалектизмами/розмовними елементами (підкреслено однією рисочкою). Діалектизмами/розмовними елементами ми вважаємо прояви такого гатунку: шо замість *що*, -ть замість *-ти* у формі інфінітиву дієслів, чі замість *чи*, пішли по хліб замість *ходімо за хлібом*, тіки замість *тільки*, в його замість *у нього*, мене замість *мені*, нічко замість *нічого* тощо³.

Для дослідження ми взяли вісім лексикографічних джерел кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (див. розділ 3.2). Це дозволяє нам побудувати типологію так званих «русизмів», які різною мірою належать або не належать до української мови (див. розділ 4). Окрім того, задля кращого розуміння явища суржикізмів та визначення характеристики пропонованого відеофрагменту пересічним носієм мови було проведено опитування мешканців Херсона, Харкова та Чернівців (див. розділ 5).

2. Матеріал дослідження Уривок з телепередачі

«Ключовий момент», 16.07.2008 Тривалість – 15 хвилин

Ведуча: «Ключовий момент» радо вітає вас. І зараз ми зустрічаємо в студії матір з дитиною пані Наталю з Чернігівщини. Зустрічайте її. (Музика). Здрастуйте, пані Наталю. Ви у нас Мадонна Бахмацька. Так? З Чернігівщини. Там народились, там живе. Хтось приїхав з Вами, окрім вашого... вашої дитинки?

Наталя: Так, мій чоловік.

В.: Дуже приємно, що підтримуєте. Як звати малюка?

Н.: Саша.

В.: Сашенька ще не знає усіх проблем, звичайно. Він просто підтримує Вас. Коли дитина поруч, не так хвилює. Так, пані Наталю?

³ Автори свідомо не зосереджуються на більш докладному розрізненні діалектизмів і розмовних елементів.

Н.: Мабуть, так.

В.: Мова про батьків. Були з Чернігівщини, так?

Н.: З села Курінь.

В.: Зараз Ви з Бахмача, а тоді жили в Куріні Бахмацького району.

Н.: Ні, я тіки там народилася... Ні.

В.: В Куріні.

Н.: Мама там зустрічалася з татом... Не знаю, шо там у їх, як там у їх було... Я знаю...

В.: Ні, ні, дещо, мабуть, знаєте...

Н.: Бо вони подавали заяву... Тоді, коли мама була вагітною, вони подали заяву, а чого тато забрав чи забрали батьки... наскіки це ще не відомо. Я...

В.: Тато й мама не одружились.

Н.: Він...

Дитина: Мам...

Н.: Він поїхав чі вчиться, чі я не знаю. Він поїхав до Києва і уже звідти вернувся із... (Вигук дитини).

В.: А... Таки забрав заяву чи просто не прийшов на...?

Н.: Ні, він забрав заяву. Да, заб...

В.: Забрав. І поїхав до Києва, так?

Н.: І поїхав до Києва.

В.: А що він за людина, Ваш тато рідний? З якої родини?

Н.: Ну я знаю, шо родина в його непогана була, і про... а, в принципі, про його я багато дуже не знаю. Того шо мама не хоче про його расказувать. Каже, шо він їй спортив життя...

В.: А в мами яка родина? Були брати й сестри?

Н.: Да, мені коли було півтора годіка, мама вийшла заміж. В мене ще брат і сестра менші.

В.: А дідусь, бабуся по мамі?

Н.: Мм... Хороші були. Особенно дідусь. Він...

В.: Він, мабуть, замінив Вам на той певний час, доки мама ще шукала свою долю...

Н.: Да, він завжди, як був дома чи після роботи приїзжав, забирав в ліс, ягоди собирали, гриби собирали...

В.: І от батько з'являється назад в село з новою дружиною.

Н.: Да, но коли було весілля в тата, весілля вони гуляли у селі, вже коли він приїхав з новою дружиною, то йому хтось сказав, що пойди забери свою дружину з дитиною. Мені тоді було... ну, може, рік... чи, може, й не було даже й року.

В.: А що люди в селі говорили? Що привіз городську, а тут своя з дитиною не потрібна. Так Ви пишете у листі.

Н.: Да, да, да...

В.: Значить, мама дещо розповідала?

Н.: Не мама. Це бабуся розповідала.

В.: Бабуся...

Н.: Я не знала, шо в мене батько не рідний.

В.: Мабуть, гірко було матері тоді, так? Що в неї на очах тато одружився з іншою.

Н.: Да... Важко їй було, дуже важко зраз... сразу...

В.: Хто підтримував її тоді?

Н.: Ніхто не підтримував тоді, того шо бабуся... не хотіла, шоб я була... Ну, а раз уже я родилася, то... бабуся, в принципі, як побачила, шо дівчинка, то рада була. Вже тоді мама казала, що я часто хворіла зма... змалечку, то бабуся мені сама ходила по молоко, по все. І сама, каже, і трави варила, і чаї варила, і купала сама.

В.: Але в мить народження мамі було дуже-дуже боляче. Ніхто не підтримав, батько покинув... І, все ж таки, з часом мати оговталася

від такої трагедії і... ну, драми, будем говорити, особистої і зустріла іншого...

Н.: Вона тоді пошла на роботу і зустріла вже ж отчим чі батька вже мого. Він, коли спочатку ходив до неї, вона не розрішала, ну, гонила його, і бабушка вигонила, і мамка...

В.: Чого?

Н.: Чого? Він довго не знав чого. А того, що не хотіли показувати, що в хаті є дитина. А вже, коли він... мамин двоюрідний брат сказав йому, що, каже, в неї дитина є. «Він, – каже, - даже тоді, - каже, - мене нічого не остановило». І він, коли забирав мене додому, всьо врем'я ніс мене на руках в курточ... в куртоці. Він був одитий, то, каже: «Ти така маленька була, я тебе, - каже, - посадив отак на руку, в курточку замотав і ніс додому».

В.: Тоді було добре. Мама ніби надолужувала своє щастя, так? З новим чоловіком. Але чому...

Н.: Спочатку.

В.: ... погіршились стосунки? Чому?

Н.: Ну, хто зна? Родився Юра в їх. Скандали постоянні. Із-за чого часто бабуся забирала або мамина сестра забирала...

В.: Через що?

Н.: Я не знаю через що. Може, через те, що я була чужа в сім'ї, як тоді. Я знаю, що вже, коли я підросла, то чула часто, як вони лялялись. То він мамі казав із: «Подивися, як підросла, тобі теж в пилині принесе, так само, як і ти принесла в пилині».

В.: Ви пишете далі, що у вас були просто бійки.

Н.: Ну, да. Вони часто дуже... спорили, бились.

В.: Биті були здорово з дитинства, так? Наталю?

Н.: Здорово. Мабуть, більше всього попадало.

В.: Від вітчима. Ай за що... за що лупцював?

Н.: Того, що він маму, він нас не трогав, він, коли маму бив, а я не давала.

В.: Так і лишилися нелюбимою. Так?

Н.: Та ні.

В.: У нього?

Н.: Ні.

В.: Поміняв ставлення?

Н.: Поміняв ставлення, коли я вийшла заміж.

В.: Лише в третьому класі Ви дізналися, що він нерідний.

Н.: Да. Да, да, да. Спочатку це було... Я найшла дитячу карточку, а там було написано: Ворчак Наталья Михайлівна, і я в мами попитала. Кажу: «Ма, а чого? В мене ж фамілія і по батькові не така». Мама забрала карточку і кинула в урну, спалила.

В.: Дитячу медичинську...

Н.: Да, а потім, коли вони знову поскандалили, бабуся приїхала забрала, а я без мами. Кажу: «Шо ж він там її буде бить? А я тут». Каже: «Він тобі не потрібен, тому що він тобі не рідний». Вона розказала... оце трошки те, що я знаю і те, що я Вам писала, то розказувала бабуся.

В.: Давайте ми пустим на волю...

Н.: Не, він не буде, не буде.

В.: А як Ви відреагували на звістку про те, що нерідний батько?

Н.: Обідилась.

В.: Це тоді ще і лупцювання були?..

Н.: Обідилась. І на маму обідилась дуже. Знаю, що коли вони приїхали забирать, то я побігла в сад, сказала: «Я тобі не потрібна». Мм..., ось так.

В.: Це в третьому класі Ви були.

Н.: Ну, да. Потім уже, коли вони помирились, мама забрала мене додому, і тоді я прямо при мамі, при йому сказала. Кажу: «Ма, а скажи мені, яким був батько?». Ну, мама вабще ніччо не сказала. Ну, а тоді вже тато, ну як, отчім розказав, як він мене забирав, як ніс додому... Тоді він уже сам признав, шо... мені..., шо не рідний.

В.: Єдине, як Ви пишете, шо сказала мама, шо рідний батько зруйнував їй життя.

Н.: Да.

В.: Це вона сказала вслух, так?

Н.: Да, да. Вона і щас, коли узнала, шо ми їдемо, то н... не хотіла...

В.: Так і не назвала причини? Чим же, все-таки?

Н.: Не знаю я.

В.: Не зізнавалася, як звати його...

Н.: Ні, не казала нечого вона вабще про його. Як звать я дізналася ось взимку. Я зустріла свою... Як... Як же називається хрещена, яка не під хрестом перекупляла?

В.: Ну, хай буде хрещену.

Н.: ... ну, хрещену, да. І вона мені сказала, як було звать батька: фамілія, імя, отчество. Ну, рік народження прімерно, вона точно не знала.

В.: Це було не так давно, і після того Ви одразу написали нам листа.

Н.: Я зразу, в той же день, коли прийшла додому, я написала Вам листа.

В.: А в дев'ятому класі... Яким чином Ви зустрілися з бабусею, по батькові?

Н.: А, це... Коли я була в дев'ятому класі, мама... знов же там скандал, і бабуся забрала до себе і в школу отдала до себе... Туди, в Куреню. Я ходила там дев'ятий клас... Пішла по хліб, бабуся послала. Підійшла якась жінка. Дивилась, дивилась, стояла і каже: «Ти на мене так схожа!». Повернулась і пішла. Я розказала бабусі... Ну,

бабуся попитала в сусідів, тих, хто зо мною був в магазині, вони сказали, хто це був. Тоді бабуся сказала, що це була твоя бабуся, твого батька мама.

Дитина: Мам.

В.: І доки Ви не взнали... , що вітчим – нерідний, Ви і не знали, що вони в одному селі.

Дитина: Ляля.

В.: А де ми носика збили?

Н.: З дітками бігали по...

В.: Ага. Навіть про візити до рідних батька Вам ніхто нічого не розповідав. Адже туди могли приїжджати родичі, його діти...

Н.: Могли, да.

В.: І по сей день нічого невідомо.

Н.: Ні, нічого невідомо. Просто хочеться, щоб у мене, все-таки... Свого отчима ми недавно похоронили, хоть по... Останнє врем'я він для мене був не поганий. Він і... в гості часто приїжджав, і дітям і гостинці, і нам, буває, як копійку, баче, що важко, то давав.

В.: Хоча вони перед його... перед цим розлучилися. Ви пишете, що вони розлучились.

Н.: Да, коли мені було двадцять п'ять років, мама розлучилася з ним, того що, каже, надоїли постоянні бійки, скандали. Коли вони розлучились, отчим захворів дуже, він... хворів. І ось недавно ми його поховали.

В.: А хто у нас іще є з рідних... по мамі?

Н.: Е... З рідних по мамі осталась тільки мамина сестра одна, хоча було дві. Недавно ми поховали ще одну мамину сестру і батька.

В.: Ви спілкуєтесь з кимось із маминих рідних?

Н.: Да. Ми... З усіма. З маминих рідних – з усіма.

В.: А по мамі ще брати, сестри? Від вітчима?

Н.: А, у мене брат і сестра єсть.

В.: Є. То Юра, Ви казали, народивсь, так?

Н.: Юра і Ярослава.

В.: І ще й Ярослава...

Н.: Да.

В.: Дівчинка.

Н.: Юрі щас...

В.: А з ними? Все ж таки рідні люди по мамі. Де вони живуть?

Н.: Юра... Ми з ними спілкуємся... Юра в Києві щас робить... Він як... Ото строїть щось там... Там робить. А Ярослава ось закінчила одинадцятий клас, ми ходили на випускний...

В.: Ви, все-таки, хочете дізнатися сьогодні будь-що про батька, так? Про рідного?

Н.: Я считаю, що в мене должен бути рідний батько, а в їх – дідусь. Того шо в нас іще дома дві дівчинки є. Ну одна ще маленька, не поніма, а друга вже запитує.

В.: Троє дітей.

Н.: У нас троє дітей.

В.: І Ви ж нам і пишете, що чоловік у Вас гарний. Чоловікові: «Пробачте, що ми в очі Вам кажемо». Що діти дуже люблять батька і чекають його з роботи, і, мабуть, саме це послугувало причиною ностальгії за татом. Що і Ви б теж хотіли колись... Але не судилося. Ну, що ж: може, хоч зараз, може, хоч сьогодні.

Н.: Може, й таке.

В.: А що Вам відомо про рідного батька на даний момент?

Н.: На даний момент нічого не відомо. Я даже не знаю, де він. Наскіки... мені тоді казали, шо він в Києві... Я не знаю, де він. Хочеться його побачити, хочеться, шоб він знав, шо в нього є онуки.

В.: Троє.

Н.: Троє, да.

В.: А Ви не спромоглися поїхати до бабусі, дідуся?

Н.: Ні.

В.: Не хотіли.

Н.: Дідуся вже давно немає. Бабуся знала, що я... Ну, не то що не хотіла... Просто, боялася, що... ммм... не приймуть.

В.: Ну, що ж, Наталечка, ми Вам пропонуємо те, що спромоглися для Вас приготувати. Будь ласка, погляньте на екран.

Відеоролик:

Репортерка: (Дзвонить у двері) Схоже на те, що немає нікого вдома. Спробуємо в сусідню квартиру. (Дзвонить до сусідньої квартири, відкриває дівчина). Добрий вечір. Це ключовий момент телеканалу «Інтер». Можна?

Дівчина: Проходьте.

Р.: Ми до ваших сусідів Ворчаків.

Д.: Вони проживають у цій квартирі вже досить давно. Працюють батьки, син навчається. Часто з ними бачимося, бо сусіди, це зрозуміло. Можемо переказати, що ви приїздили.

Р.: Дякуємо вам. (Телеглядачам) На жаль, нам сьогодні не пощастило зустрітися із Михайлом Олексійовичем. Принаймні це запрошення адресоване саме для нього, і ми сподіваємося зустріти його в студії «Ключового моменту». (Вішає запрошення до щілини дверей).

Ведуча: Оце і все, так? Мабуть, все. Небагато. Але у нас є додаткова інформація... Амм... Коли... наша знімальна група з Василькова вже відїжджала, від дома їхнього, підїхав батько, побачив, що це знімальна група і дуже швидко поїхав. Зараз він не відповідає на телефонні дзвінки.

Наталія: Ну, я цього і ждала.

В.: По той бік стіни, як Ви вже здогадуєтеся, немає нікого... Батько, можливо, побачить програму, задумається. А тепер Ви вже, Наталю, поміркуйте, чи потрібен Вам батько тепер, в такій ситуації, коли він раніше не виявляв ніякої уваги і навіть зараз не напружився ж аби зробити крок назустріч...

Н.: Я була до цього готова.

В.: Були, так?

Н.: Да.

В.: А чому? Чому, Наталечка?

Н.: Ну, наверно вже... того, що я з детства я була не потрібна. Він ніколи зу... зустрічі не... Не знаю, ну, чи... було таке чутство на душі, що він не приїде.

В.: Ну, справді, я спитаю, а... мм... чому ж Ви йшли, все-таки, сюди?

Н.: Ну, надія якась була на те, що... А вдруг?

В.: Остання краплина, так? Хай вже буде все остаточно з'ясовано.

Н.: Мда.

В.: Після цього Ви ще робитимете спроби?

Н.: Ну, не знаю. Я ще подумаю.

В.: Чекатимете вже від нього кроку.

Н.: Да.

В.: Якщо це остання спроба, то, може, зверніться, так? Я Вам не заважатиму.

Н.: Я даже не знаю, що сказати. Тату, якщо я тобі потрібна, якщо ти хочеш бачити своїх онуків, дітей – будь ласка. Це все.

В.: Ви назвали навіть «татом» людину, яку ще ніколи не бачили. Можливо це з...

Н.: Який він не є, та він мій тато.

В.: Ми Вам бажаємо, аби у Вашій сім'ї все було якнайкраще. Щоб на Вас чекали у майбутньому радісні дні і щоб від своїх дітей – а у Вас їх троє – Ви чекали щастя.

Ведуча (чоловікові): Дуже добре, що Ви зараз у студії, тому підтримуєте, дорогий, свою дружину.

Наталя (дитині): Ну всьо, пошлі, синочок.

В. (чоловікові): Нехай Вам у житті пощастить!

Н.: Все, до побачення.

В.: Тримайтеся, Наталечко. На все Вам добре!

3. Засоби дослідження

3.1. Лексичний матеріал

Лексичні одиниці⁴, які нас цікавлять у даному дослідженні (див. таблицю 1), – це такі одиниці мовлення, які з тих чи інших причин здаються чужими у сучасній українській мові та можуть бути замінені для вираження даного значення відповідними словами із сучасної української літературної мови. Такі слова часто вважаються російськими (незалежно від походження) синонімами українським лексичним одиницям. Вони підкреслені двома рисочками.

Лексичний аналіз проводився на словниках як XIX, XX, так і початку XXI сторіччя, який надає нам можливість досліджувати текстовий матеріал з історичних позицій. Матеріал лексичного аналізу наведемо в таблиці №1.

⁴ Пор. поняття lexical unit (слово або словосполучення в одному конкретному значенні) у книзі *Phraseology* (2007: 724).

Таблиця 1.

Аналізовані лексичні одиниці	Нормативне використання в російській мові	Нормативне використання в українській мові	Желеховский-Невідський – Львів, 1882–1886	Попович – Берлін, 1911	Грінченко – К., 1907–1909	СУМ – К., 1970–1980	УЧС – Прага, 1994–1996	ЛІС «Словники Української мови», К., 2001–2009	СТСУМ – Х., 2006	ВГССУМ – К., 2005
Тип 1а «Должен»: аналізовані лексеми відсутні у всіх словниках, їх нормативні еквіваленти присутні у всіх словниках (суржикізма)										
1а	вдруг	раптом	- /// раптом	- /// раптом	- /// раптом	- /// раптом	- /// раптом	- /// раптом	- /// раптом	- /// раптом
1а	(півгора) годка	раптом (півгора) роки	тільки год. /// ро-чок	тільки год. /// ро-чок	тільки год. /// ро-чок	тільки год. /// ро-чок	тільки год. /// ро-чок	тільки год. /// ро-чок	тільки рік	тільки год. розм. роки. /// ро-чок
1а	должен	/// повинен	- /// повинен	- /// повинен	- /// повинен	- /// повинен	- /// повинен	- /// повинен	- /// повинен	- /// повинен
1а	навєрна	навєрно	- /// мабуть	- /// мабуть	- /// мабуть	- /// мабуть	- /// мабуть	- /// мабуть	- /// мабуть	- /// мабуть
1а	особєнно	особєнно	тільки особєний /// особєнно (особєне)	тілька особєний /// особєний	- /// особєне	- /// особє-ливо	- /// особєно	- /// особєно	- /// особєно	- /// особєно
1а	остановило	остановило	- /// зупинити	- /// зупинити	- /// зупинити	- /// зупи-вити	- /// зупини-ти	- /// зупинити	- /// зупинити	- /// зупинити
1а	отчима	отчима	- /// вітчм	- /// вітчм	- /// вітчм	- /// вітчм	- /// вітчм	- /// вітчм	- /// вітчм	- /// вітчм
1а	собирали	собирали	- /// збирати	- /// збирати	- /// збирати	- /// збирати	- /// збирати	- /// збирати	- /// збирати	- /// збирати
1а	фамілія	фамілія	фамілія (є ін. знач.) /// прізвище	фамілія (є ін. знач.) /// прізвище	- /// прізвище	фамілія розм. /// прізвище	фамілія одєст. розм. /// прізвище	фамілія (родо-на) /// прізвище	фамілія (є ін. знач.) /// прізвище	фамілія (є ін. знач.) /// прізвище
1а	щєс	сєйчас	тільки сєчас /// зараз	- /// зараз	- /// зараз	- /// зараз	- /// зараз	- /// зараз	- /// зараз	- /// зараз
Тип 1б «Примерно»: аналізовані лексеми відсутні у всіх словниках, їх нормативні еквіваленти присутні не у всіх словниках (суржикізма)										
1б	вообщє	/// взагалі	- /// тільки узагальненє, загальний	- /// тільки загальний	- /// в днє, у, тільки узагалі	- /// взагалі	- /// взагалі	- /// взагалі	- /// взагалі	- /// взагалі
1б	дєства	дєство	/// тільки дїтяцтво	/// тільки дїтя, дїтина	- /// -	- /// дїтинє-тво	- /// дїтинє-во	- /// дїтинє-во	- /// дїтинє-во	- /// дїтинє-во
1б	отчєство	отчєство	- /// -	- /// -	- /// -	- /// по батькові	- /// по батькові	- /// по батькові	- /// по батькові	- /// -
1б	прїмерно	прїмерно	- /// приблизно	- /// приблизно	- /// -	- /// приблизно	- /// приблизно	- /// приблизно	- /// приблизно	- /// приблизно
1б	считєо	считєо	- /// уважати (є знач. спостєри-гати, враховувати)	- /// уважати (є знач. спостєри-гати, враховувати)	- /// в днє, у, уважати	- /// уважати	- /// уважати	- /// уважати	- /// уважати	- /// уважати

Таблиця 1. (сд.)

Тип	Аналізовані лексичні одиниці	Нормативне використання в російській мові	Нормативне використання в українській мові	Желеховський-Недільський-Львів, 1882–1886	Попович – Берлін, 1911	Гриченко – К., 1907–1909	СУМ К., 1970–1980	УЧЗ – Прага, 1994–1996	ЛІС «Словник Українськ. К., 2001–2009	СТСУМ – Х., 2006	ВІТСУМ – К., 2005
Тип 2 «Трогати»: аналізовані лексеми зустрічаються здебільшого в старих словниках, їх нормативний еквівалент – майже у всіх словниках (архаїзми)											
2	весь	весь	/// весь	весь /// весь	весь /// весь	- /// вс див. ус. усє	- /// все	- /// все	- /// все	- /// все	- /// все
2	даже	даже	/// навіть	даже /// навіть	- /// навіть	- /// навіть	- /// навіть	- /// навіть	- /// навіть	- /// навіть	- /// навіть
2	постояннi	постоянное	/// постійний	постоянный /// постійний	постоянный /// постійний	постоянный /// постійний (в ін. знач.) // -	- /// постійний	- /// постійний	- /// постійний	- /// постійний	постоянный в знач. постійний /// постійний
2	спортив	испортил	/// зіпсував	спортил /// зіпсувати	- /// зіпсувати	- /// зіпсувати	- /// зіпсувати	- /// зіпсувати	- /// зіпсувати	- /// зіпсувати	- /// зіпсувати
2	сразу	сначала	/// спочатку	3-разу /// -	3-разу /// -	зразу /// спочатку	(Т)разу /// спочатку	- /// спочатку	- /// спочатку	- /// -	- /// спочатку
2	трогав	трогал	/// чинав	трогати /// чинати	трогати /// чинати	трогати (в ін. знач.) /// чинати	- /// чинати	- /// чинати	- /// чинати	- /// чинати	- /// чинати
2	чувство	чувство	/// почуття	чувство /// тільки почутє, почуванє	чувство /// тільки почутє, почуванє	- /// почуття	- /// почуття	- /// почуття	- /// почуття	- /// почуття	- /// почуття
Тип 3 «Одітти»: аналізовані лексеми зустрічаються у деяких старих словниках, а в нових – лише зі стилістичними позначками (стилістичні суржикізи)											
3	время	время	/// час	- /// час	- /// час	время див. время ж. уремя /// час	время див. /// час	- /// час	время див. (тільки во время оно) /// час	- /// час	- /// час
3	да	да	/// так	- /// тільки такати	- /// тільки такати	да (в ін. знач.) /// так	да розм., рідко /// так /	- /// так	- /// так	- /// так	- /// так
3	есть [’єст’]	есть	/// є	есть (є) /// є	- /// є	есть /// є	есть рідко /// є	есть див. бути /// є, рідко єсть	есть застаріла і проторична форма, рідко -	- /// -	есть рідко /// є
3	націли	нацели	/// набридли (обридли, остодили)	нацели /// набридли (обридли, остодили)	нацели /// набридли (обридли, остодили)	- /// набридлити, набридлити	нацели розм., набридлити, набридлити	- /// набридлити, набридлити	нацели: але набридлити розм. /// набридлити, набридлити	- /// набридлити, набридлити	- /// набридлити, набридлити

Таблиця 1. (сд.)

Стиль	Аваліювані лексичні одиниці	Нормативне використання в російській мові	Нормативне використання в українській мові	Жедеховський – Неїдський – Львів, 1882–1886	Попович – Берлін, 1911	Грінченко – К., 1907–1909	СУМ К., 1970–1980	УЧС – Прага, 1994–1996	ЛІС «Словники України», К., 2001–2009	СТСУМ – Х., 2006	ВТССУМ – К., 2005
3	но	но	але	но // але	но (в ін. знач.) // але	но (в ін. знач.) // але	но розм., діал. // але	но (в ін. знач.) // але	но // але	- // але	но // але
3	обидлаась	обидлаась	/// образилась	тільки обидати, обиджати // тільки образжати, образжити	тільки обидати, обиджати // тільки образжати, образжити	тільки обидати, обиджати // тільки образжати, образжити	обидитися // розм., рідко образитися	- // образилась	тільки обидати рідко // образилась	- // образилась	- // образилась
3	одягній	одягній	/// одягнений	одягній // тільки одягати, одягнути	одягній // тільки одягати, одягнути	- // тільки одягати, одягати	одягній // розм., рідко одягати, одягнути	- // одягати, одягати, одягнути	одягній рідко // одягнений	- // одягати, одягати, одягнути	одягній розм., рідко // одягнений, одягнутий
3	осталась	осталась	/// залишилась	остатися // залишитися	- // тільки залишити	остатися, оставатися, зоставатися, зоставитися, залишитися, залишатися	остатися // розм., рідко залишитися	- // залишитися, залишатися	остатися розм., рідко // залишитися, залишатися	- // залишитися, залишатися	остатися, оставатися, оставитися, зоставатися, зоставитися, залишитися, залишатися
3	поняма	понимает	/// розуміє	понимати // розуміти	понимати // розуміти	понимати (в ін. знач.) // розуміти	понимати // розм., рідко розуміти	- // розуміти	понимати (в ін. знач.) // розуміти	- // розуміти	понимати (в ін. знач.) // розуміти
3	робить	работает	/// працює	робити // працювати	робити // працювати	робити (в ін. знач.) // працювати	робити // розм., рідко працювати	робити // працювати	робити розм., рідко // працювати	робити // працювати	робити // працювати
3	розрішана	разрешена	/// дозволяла	розрішати; 1. losbinden, aufmachen, auflösen; 2. Dispens erteilen, entbinden, vergeben; 3. entscheiden, absolvieren // дозволяти	розрішати, розрішати; 1. losbinden, aufmachen, auflösen; 2. Dispens erteilen, entbinden, vergeben; 3. entscheiden, absolvieren // дозволяти	- // дозволяти	розрішати // розм., рідко дозволяти	розрішати, розрішати (єрми кому, ково) церковне слово, вираз // дозволяти	розрішати, розрішати розмовне, рідко // дозволяти	- // дозволяти	розрішати, розрішати (відірвувати) церк. // зати, дозволяти вживання скоромного під час посту

Таблиця 1. (сд.)

Аналізовані лексичні одиниці	Нормативне використання в російській мові	Нормативне використання в українській мові	Желеховський-Недільський-Львів, 1882-1886	Попович – Берлін, 1911	Грінченко – К., 1907-1909	СУМ К., 1970-1980	УЧС – Прага, 1994-1996	ЛІС «Словник України», К., 2001-2009	СТСУМ – Х., 2006	ВТССУМ – К., 2005
5 скандал	скандалы	// скандал	- // тільки сварки	- // тільки сварки	- // тільки сварки	скандал	скандал	скандал	скандал	скандал
5 (у) куртоці	в курточке	// у куртоці	- // тільки куртка	- // тільки куртка	- // тільки куртка	курточка	курточка	курточка	тільки куртка	курточка

Тип 5 «Скандал»: аналізовані лексеми присутні лише у сучасних словниках української мови (українські неологізми)

Аналізовані словники

- Желеховський-Недільський** = Малоруско-німецький словар (Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch) / Уложив Євгеній Желеховський – Том I: А-О; уложили Євгеній Желеховський і Софрон Недільський - Том 2: П-Я – Львів, 1886. Цит. за виданням: Jevhen Zelechovskij und Sofron Nedil'skij Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch, I-II – Lemberg, 1882-1886 / Nachdruck von O. Horbatsch (in 3 Teilen) – München, 1982.
- Попович** = Руско-німецький словар (Ruthenisch-Deutsch Wörterbuch) / Уложив О. Попович – Берлін, 1911 (1-е вид. Чернівці, 1904).
- Грінченко** = Словарь української мови: в 4-ьох томах / Упор.: Б.Грінченко – Київ, 1996 (Надруковано з вид. 1907-1909 рр. фотоспособом)
- СУМ** = Словник української мови: в 11 томах – К., 1970-1980.
- УЧС** = Українсько-чеський словник / Куримський А., Шишкова Р., Савицький Н. – Том I: А-О - Прага, 1994 – Том II: П-Я – Прага, 1996.
- ЛІС** = Інтегрована лексикографічна система «Словники України» (CD версія 4.0). – К., 2001-2009.
- СТСУМ** = Сучасний глумачий словник української мови: 65.000 слів / Укладачі: Н.Д.Кусайкіна, Ю.С.Циббульник / За заг. ред. В.В.Дубічинського – Х., 2006.
- ВТССУМ** = Великий глумачий словник сучасної української мови: 170.000 слів / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел – К., 2005.

3.2. Коротка характеристика лексикографічних джерел

А. Малоруско-німецький словар (*Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch*) Є. Желехівського та С. Недільського, за даними П. Горецького, охоплює 64.000 слів [див. післяслово О. Горбача до словника (с. 1122–1226)]. Ми враховуємо думку Б. Грінченка про те, що «в словарь попали всякие слова, встречающиеся в украинских книгах, со включением как тех польских или русских слов, которые употреблялись авторами по незнанию украинского языка, так и различных неудачных неологизмов, составленных единичным автором и в литературе не употребляющихся» (*Словар української мови: в 4-ьох томах: X*).

Значення цього словника для нашого дослідження в тому, що він фіксує вживання цікавих для нас слів у другій половині XIX сторіччя. Судячи з німецьких перекладних еквівалентів, словник вміщує помітну кількість синонімів, які стосуються сучасних (або української, або російської) літературних мов, а також наведеного нами тексту уривку телепередачі. Наприклад, *даже /// навіть, постійний /// постійний, спорити /// зіпсувати, остатися /// залишитися, ждати /// чекати, родитися /// народитися*⁵.

Б. Руско-німецький словар (*Ruthenisch-Deutsch Wörterbuch*) Є. Поповича, уперше виданий у 1904 році в Чернівцях, налічує близько 25.000 слів. Ми користуємося берлінським виданням 1911 року.

За думкою Б. Грінченка, «в нем дается краткий немецкий перевод включенный в словарь украинских слов, без всяких примеров и фразеологии, причем обозначено „nicht bloss die Bedeutung, sondern auch die Declination und Konjugation der in dasselbe aufgenommenen Wörter“. Источников не указано; словарь, очевидно, является учебным пособием» [*Словар української мови: в 4-ьох томах: XII*].

Цей словник створений на основі словника Є. Желехівського та С. Недільського у помітно відредагованому вигляді. Наприклад, зі згаданих нами синонімів збереглися лише деякі: вказані *постійний /// постійний*,

⁵ Відповідні слова розділені знаком /// : перед трьома рисочками стоїть досліджувана лексична одиниця з наведеного тексту; після трьох рисочок її нормативний синонім сучасної української літературної мови.

ждати /// *чекати*, *родитися* /// *народитися*; невказані синоніми (даже) – /// *навіть*, (*спорити*) – /// *зіпсувати*, (*остатися*) – /// *залишитися*.

В. Використання *Словара української мови: в 4-ьох томах* Б. Грінченка (68.000 слів) нам здається обов'язковим у нашому дослідженні, оскільки він вважається «першим ґрунтовним словником української мови» (див. післямову О.О. Тараненка у цьому словнику).

Словник демонструє інший набір синонімів, наприклад, – /// *навіть*; *постоянний* (в ін. знач.) /// –; – /// *зіпсувати*; *остатися*, *зостатися*, *зістатися* /// *залишитися*; *ждати* /// *чекати*; *родитися* /// *народитися*.

Всі три словники, які надають лексику кінця ХІХ сторіччя, можуть служити свідченням наявності/відсутності досліджуваних одиниць в українській мові того періоду. Пор. характеристику Ю. Шевельова (2011): «Вершинними досягненнями української лексикографії дореволюційного часу були українсько-німецький словник Є. Желехівського і С. Недільського, 1886 і українсько-російський словник Б. Грінченка, 1909».

Г. Академічний *Словник української мови: в 11 томах* (СУМ) достатньо відомий у лінгвістичних колах. Укажемо лише на те, що для багатьох досліджуваних нами лексичних одиниць у СУМі надаються стилістичні позначки *рідко* та *розм. рідко*. Цим обумовлена велика кількість синонімів, причому деякі з них очевидно не властиві сучасній літературній українській мові, наприклад: *розрішати*, *обідитися*, *строїти*.

Г. Двотомний *Українсько-чеський словник*, створений авторськими колективами Академій наук України та Чехії у 1994–1996 роках, охоплює 75.000 слів. Робота над словником велася у декілька етапів у 1960–1990-і роки, завдяки чому лексичний склад словника охоплює період середини-кінця ХХ сторіччя.

Щодо попередніх прикладів, з них залишилися пари *ждати* /// *чекати*, *родитися* /// *народитися*.

Д. Три словники ХХІ сторіччя *Інтегрована лексикографічна система «Словники України» (CD версія 4.0) 2001–2009 років* (257.000 слів),

Сучасний тлумачний словник української мови (65.000 слів) 2006 року та Великий тлумачний словник сучасної української мови (170.000 слів) 2005 року вміщують нормативні лексичні одиниці сучасної української літературної мови.

Що стосується наведених прикладів, у цих словниках залишилися синоніми *ждати* /// *чекати*, *родитися* /// *народитися*, одна з досліджуваних одиниць отримала стилістичну характеристику *остатися* *розм. рідко* /// *залишитися*.

4. Аналіз лексики наведеного тексту

4.1. Таблиця №1

Таблиця організована таким чином.

Рядки заповнено лексичними одиницями з мовлення бахмацької пані Наталі (колонка 1). За ними (колонки 2, 3) йдуть еквіваленти даних словоформ в російській та українській літературних мовах. У колонках 4–11 надано дані з лексикографічних джерел: 4–5 – словники часів Австро-Угорської монархії (галицького регіону), тобто кінця XIX – початку XX ст.; колонка 6 – чотиритомний словник української мови за редакцією Б.Грінченка часів Російської імперії; 7 – академічний словник української мови СУМ (1970–1980); 8 – академічний перекладний українсько-чеський словник (1994–1996); 9–11 – словники сучасної української мови (2001–2009). Таким чином, охоплено часовий період останніх 130 років розвитку української мови.

Позначкою *тільки* вводяться неточні, але достатньо близькі за значенням слова, наприклад, у тексті зустрічається словоформа *годіка*, а у словниках зареєстровано *год*. У такому випадку ми пишемо *тільки год*.

Позначка *в ін. знач.* додається до випадків, коли сама лексема зустрічається, але в непотрібному для нашого аналізу значенні. Якщо інше значення указано нами, ми користуємося позначкою *в знач.*, наприклад, *родина* *в знач. семейство*.

Всі інші позначки, наприклад, *розм.*, *рідко*, *заст.* цитуються з аналізованих словників.

4.2. Висновки за лексичним матеріалом таблиці №1

У мовленні пані Наталі з Бахмача зустрічаються лексичні одиниці таких шести типів:

Тип 1. Слова цього типу – це слова російської літературної мови, які не зустрічаються в жодному з обраних нами лексикографічних джерел⁶. Назвемо лексичні одиниці типу 1 суржикізмами. Виокремимо два підтипи.

Тип 1а (тип «Должен»): нормативні українські еквіваленти таких слів наявні у всіх аналізованих словниках. **Тип 1б (тип «Примерно»):** нормативні українські еквіваленти таких слів наявні не у всіх словниках.

Тип 2 (тип «Трогати»). Особливість цих слів полягає у тому, що вони зустрічаються в старих словниках галицького варіанту української мови. З позиції сучасної української мови – це архаїзми, що мають паралельні лексеми у сучасній російській мові.

Тип 3 (тип «Одітий»). Слова цього типу зазначені як у старих, так і у сучасних словниках, до того ж сучасні словники подають ті чи інші стилістичні позначки. З позиції сучасної української мови – це стилістично забарвлені елементи мовлення, для яких у сучасній російській літературній мові існують повні лексичні паралелі – схожі за формою (за написанням і звучанням) та за значенням слова⁷. Зазначимо, що в СУМ позначки *розм.*, *рідко* зустрічаються доволі часто. Пропонуємо назвати слова цього типу стилістичними суржикізмами.

Тип 4 (тип «Хороший»). Лексичні одиниці цього типу зустрічаються як в старих, так і в сучасних словниках української мови без жодних стилістичних позначок. Вони належать українській літературній мові та мають відповідні лексичні паралелі в сучасній російській літературній мові. Називати ці слова суржикізмами недоцільно. За даними аналізованих словників, це питомі українські слова. Цілком природно, що саме ці слова зазвичай з пуристських позицій сприймаються чужими для української мови.

⁶ Слід зауважити, що деякі слова, підкреслені двома рисочками, не увійшли до таблиці №1. Це стосується словоформ пойди, пошли, та синтаксичної конструкції із-за (чого).

⁷ Про лексичні паралелі див. докладніше у V.V. Dubichynskyi, T. Reuther (2012), В.В. Дубічинський, Т. Ройтер (2012).

Тип 5 (тип «Скандал»). Слова цього типу притаманні сучасній українській літературній мові. Вони мають свої лексичні паралелі у сучасній російській літературній мові. Називати їх суржикізмами недоцільно через те, що вони є повноправними лексичними одиницями української літературної мови незалежно від того, чи запозичені вони з російської мови останнім часом, чи ні. Ці слова ще мають показати свою життєздатність у межах української літературної мови, тому умовно назвемо їх українськими неологізмами.

Пропоновані типи схематично можна навести у таблиці №2. Ця таблиця повідомляє про наявність розглянутих одиниць у старих і сучасних словниках української мови.

Таблиця №2.

Тип	Назва типу	Приклад типу	Старі словники (XIX ст.)	Нові словники (XX–XXI ст.)	Нові словники (XX–XXI ст.) з позначкою	Кількість аналізованих слів
1а,б	Суржикізма	должен / прикладно	–	–	–	15
2	Архаїзми	трогати	+	–	–	7
3	Стилістичні суржикізма	одітий	+	+	+	13
4	Питомі українські слова	хороший	+	+	+	10
5	Українські неологізми	скандал	–	+	+	2

Саме суржикізмів (типи 1а, 1б, та 3) у досліджуваному відеофрагменті налічується 28 з 47 (59% від загальної кількості аналізованих слів).

5. Оцінка мовлення пані Наталі мешканцями України

Анкетування за пропонуванням нами текстом проводилося з подібними категоріями респондентів, як і в статті У. Долешаль, В. Дубичинский, Т. Ройтер (2011), а саме нефілологи, філологи з вищою освітою, різного

віку в містах Херсон (листопад 2012 – 62 опитуваних), Харків (грудень 2012 – 72 опитуваних) і Чернівці (червень 2013 – 67 опитуваних)⁸.

Респонденти мали відповісти в анкетах на питання про свою рідну мову (у вільній формі) та охарактеризувати мовлення героїні телепередачі (пропонувався вибір з чотирьох альтернатив: українська, російська, суржик, інше).

Репрезентація відеофрагменту телепередачі проводилася в однакових умовах: демонструвалися перші чотири хвилини (до слів пані Наталі «... посадив отак на руку, в курточку замотав і ніс додому»). У цьому фрагменті зустрічаються такі досліджувані нами лексичні одиниці: *вернувся, спортив, да, годіка, хороший, особливо, собирали, но, даже, сразу, родилася, розрішала, остановила, всьо, врем'я, (в) курточці, одитий* (17 слів).

У якості рідних мов були надані українська, російська, українська+російська (+румунська, польська), суржик (sic!).

Безумовно думка мешканців України важлива для соціолінгвістичного розуміння явища суржику. Саме опитування звичайних носіїв мови може показати широкий спектр різновидів української мови.⁹

Анкетування у Херсоні

Характеристика мовлення героїні передачі	Рідна – російська	Рідна – українська	Рідні – укр. + рос.	Рідна – суржик
Українська	0	0	0	0
Діалект української	0	4	0	0
Суржик	15	15	2	2
Інше	8	9	4	3
Усього: 62:	23	28	6	5

⁸ Ці міста представляють південь, схід і захід України з їхніми очевидними мовленнєвими особливостями. Респонденти опитування – студенти й аспіранти (філологічних і нефілологічних спеціальностей) Херсонського державного університету, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» і Чернівецького державного університету.

⁹ У нижченаведених таблицях результатів анкетування категорію «діалект української» авторами введено з урахуванням відповідей респондентів типу «регіональний/діалектний варіант української мови». Група «інше» об'єднує всі випадки відповідей, окрім «українська», «діалект української» та «суржик». Більш докладному аналізу результатів анкетування буде присвячена окрема стаття.

Характеристика «суржик» надається 34 рази з 62 (55%).

Носії рідної української мови (стовпчики 3 і 4 разом) подають характеристику «суржик» 17 разів з 34 (50%).

Носії рідної російської мови (стовпчики 2 і 4 разом) подають характеристику «суржик» 17 разів з 29 (59%).

Іншими словами, наш текстовий матеріал характеризується половиною українськомовних опитуваних як суржик (50%); у російськомовних опитуваних характеристика «суржик» представлена більшим відсотком (59%).

Анкетування у Харкові

Характеристика мовлення героїні передачі	Рідна – російська	Рідна – українська	Рідні – укр. + рос.
Українська	3	0	0
Діалект української	8	3	2
Суржик	24	5	5
Інше	10	8	4
Усього: 72	45	16	11

Характеристика «суржик» надається 34 рази з 72 (47%).

Носії рідної української мови (стовпчики 3 і 4 разом) подають характеристику «суржик» 10 разів з 27 (37%).

Носії рідної російської мови (стовпчики 2 і 4 разом) подають характеристику «суржик» 29 разів з 56 (52%).

Іншими словами, наш текстовий матеріал характеризується третьою українськомовних опитуваних як суржик (37%); у російськомовних опитуваних характеристика «суржик» складає половину (52%), тобто результати херсонського та харківського опитувань співставні.

Анкетування у Чернівцях

Контингент анкетованих мешканців міста Черновці за характеристикою «рідна мова» принципово інший: серед 67 респондентів не було жодного носія рідної російської мови; україномовних виявилось

63 респонденти, 7 з них із двома або трьома рідними мовами (українська, румунська, польська); 4 респонденти вказали рідною румунську мову.

Характеристика мовлення героїні передачі	Рідна – українська	Рідні – укр. + рум./пол.	Рідна –рум.
Українська	0	0	0
Діалект української	10	1	1
Суржик	42	6	3
Інше	4	0	0
Усього: 67:	56	7	4

Характеристика «суржик» (причому іноді у сполученні з іншими характеристиками (регіональний варіант української мови + суржик, регіональний варіант української мови + суржик + російські слова, українська мова + суржик тощо) надається 51 раз з 67 (76%).

Носії рідної української мови (стовпчики 2 і 3 разом) подають характеристику «суржик» 48 разів з 63 (76%). З 56 осіб суто україномовних респондентів характеристику «суржик» використовують 42 особи (75%).

У підсумку виходить, що для україномовних респондентів у Чернівцях характеристика «суржик» є достатньо вагомою (75–76%).

6. Висновки

Наше опитування показує, що значна кількість респондентів характеризують цей текст як суржиковий. Це демонструє широке розуміння суржику серед опитуваних.

Виходячи зі спостережень, що в мовленні пані Наталі зустрічаються домішки, які відносяться до російської мови, ми детально проаналізували лексику тексту з допомогою декількох лексикографічних джерел. Запропонувавши типологію відібраних нами з тексту лексичних одиниць, які вважаються русизмами, ми доводимо, що відсоток саме суржикізмів у проаналізованому тексті істотно менший, ніж можна було передбачити. З іншого боку, проведене опитування показує, що навіть невелика кількість об'єктивних суржикізмів надає респондентам достатньо підстав уважати проаналізований текст суржиковим.

7. Подяка

Автори висловлюють свою глибоку подяку трьом анонімним рецензентам статті, проф. Андрію Даниленкові та ст. н. сп. Володимиру Трубу за критичні та змістовні зауваження до першого варіанту статті. Автори також щиро вдячні колегам-лінгвістам, які допомагали в організації опитування в Херсоні (проф. Н.П. Тропіній) та у Чернівцях (проф. М.С. Скабу).

Лексикографічні джерела

Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170.000 слів, Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел, Київ, 2005.

Інтегрована лексикографічна система «Словники України» (CD версія 4.0), Київ, 2001–2009.

Малоруско-німецький словар (Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch), Уложив Євгеній Желеховский – Том 1: А–О; уложили Євгеній Желеховский і Софрон Недільский – Том 2: П–Я, Львів, 1886. Цит. за виданням: Jevhen ZELECHOVSKYJ und Sofron NEDIL'SKYJ, *Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch*, I–II, Lemberg, 1882–1886 / Nachdruck von O. Horbatsch (in 3 Teilen), München, 1982.

Руско-німецький словар (Ruthenisch-Deutsch Wörterbuch), Уложив О. Попович, Берлін, 1911 (1-е вид. Чернівці, 1904).

Словар української мови: в 4-ьох томах, Упор.: Б. Грінченко, Київ, 1996 (Надруковано з вид. 1907–1909 рр. фотоспособом).

Словник української мови: в 11 томах, Київ, 1970–1980.

Сучасний тлумачний словник української мови: 65.000 слів, Укладачі: Н.Д. Кусайкіна, Ю.С. Цибульник, за заг. ред. В.В. Дубічинського, Харків, 2006.

Українсько-чеський словник, А. Куримський, Р. Шишкова, Н. Савицький, Том I: А–О, Прага, 1994, Том II: П–Я, Прага, 1996.

Література

BRACKI A., 2009, *Surżyk – historia i terażniejszość*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

BURGER H., DOBROVOL'SKIJ D., KÜHN P., NORRICK N.R. (EDS.), 2007, *Phraseology. An international handbook of contemporary research*, Vol. 2, Berlin–New York: de Gruyter, 2007.

- DEL GAUDIO S., 2010, *On the Nature of Suržyk: A Double Perspective*, Wien–Berlin–München: Sagner.
- DANYLENKO A., 2015a, *Iazychie and Surzhyk: Mixing Languages and Identities in the Ukrainian Borderlands*, в: Kamusella T., Nomachi M., Gibson C. (eds.), *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 81–100, [on-line:] <http://www.pecob.eu/Palgrave-Handbook-Slavic-Languages-Identities-Borders>.
- DANYLENKO A., 2015b, How many varieties of Standard Ukrainian does one need? Revising the Social Typology of Standard Ukrainian, *Die Welt der Slaven LX*, p. 223–247.
- DUBICHYNSKYI V.V., REUTHER T., 2012, Lexical parallels: definitions, types, examples (Russian, German, English, Spanish), в: J.D. Apresjan et al. (eds.), *Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты: Сб. статей в честь 80-летия И.А. Мельчука*, Москва: Языки славянской культуры, с. 124–134.
- HENTSCHEL G., TARANENKO O., ZAPRUDSKI S. (Hrsg.), 2014, *Trasjanka und Suržyk – gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Долешаль У., Дубичинський В.В., Ройтер Т., 2011, Суржик: лексико-грамматический и социолінгвістический анализ (на матеріалі аутентичних аудіозаписей телепередачі), *Русский язык в научном освещении №2 (22)*, с. 247–267.
- Дубичинський В.В., Ройтер Т., 2012, Теоретичні та практичні засади лексикографічного опису українсько-німецьких лексичних паралелей, в: *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові*, Київ: КММ, с. 114–119.
- Єрмоленко С.Я., 2000, Літературна мова, в: В.М. Русанівський, О.О.Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. (редкол.), *Енциклопедія «Українська мова»*, Київ, с. 293–294.
- Курохтина Т.Н., 2013, К вопросу об определении понятия «суржик», *Славяноведение №3*, с. 93–101.
- Масенко Л.Т., 2011, *Суржик між мовою і язиком*, Київ: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія».
- Ставицька Л., Труб В., 2007, Суржик: міф, мова, комунікація, в: Л.О. Ставицький (ред.), *Українсько-російська двомовність: лінгвосоціокультурні аспекти*, Київ, с. 31–120.
- Тараненко О.О., 2013, Варіативність vs. стабільність у структурі українсько-російського «суржику» (УРС): сукупність ідіолектів vs. соціолект, в: G. Hentschel (Hrsg.), *Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten*.

Beobachtungen zu gemischten Formen der Rede in Wiessrussland, der Ukraine und Schlesien, Oldenburg, S. 27–61.

ГРУБ В., 2011, Типи мовленнєвих відхилень як особливості ідіолекту українсько-російських білінгвів, в: *Мова і суспільство*, Київ, вип. 2, с. 78–85.

ШЕВЕЛЬОВ Ю., 2008, Так нас навчали правильних проізношень, в: Ю. Шевельов, *Вибрані твори: Мовознавство, книга 1*, Київ: Видав. дім «Києво-Могилянська академія».

SURZHYK: LEXICAL ASPECT

(based on a clip from the TV show “Klyuchevyi moment”, lexicographic sources from 19th–21st centuries and results of an inquiry)

(s u m m a r y)

This article offers an analysis of the lexical material of a video clip taken from the program “Klyuchevyi moment” of the Ukrainian TV channel “Inter” (aired 16.07.2008). It examines the speech of the heroine Natalia, a middle-aged woman from the village Kuryn’ in Bakhmach district, Chernihiv region. The article is focused on the analysis of lexical units that we think of as Russian words or dialect/colloquial elements. On the basis of 8 lexicographical sources coming from the period between the end of the 19th and the beginning of the 21st centuries, we have come to the conclusion that one can distinguish 5 types of the so-called Surzhyk elements. In addition, for the better understanding of the phenomenon of Surzhyk and the determination of the characteristics of the video clip, a linguistic inquiry of residents of Kherson, Kharkiv and Chernivtsi was conducted.

